

رمان ایرانی

حسن کوهرپور

عضو انجمن علمی نقد ادبی ایران

چه آت‌هایی که سراغ رمان‌های عامه‌پسند ایرانی می‌روند و روایه‌های به‌کام و ناکام‌شان را در آن می‌جویند و چه آت‌هایی که دنبال داستان‌های سوررئال، سیال ذهن و سمبلیک هستند؛ همه؛ جایی، روزی، دمی از لحظات آگاهانه عشق‌ورزی خود یا داستان‌های ایرانی را به «سووشون» اختصاص می‌دهند یا داده‌اند.

کتابی که سمین دانشور انکار با چانش نوشته، آدم‌های اطرافش را روایت کرده و اینقدر برخی زوایای اثر به خودش نزدیک است که بزرگ علوی درباره‌اش می‌گوید: «هرکس سووشون را می‌خواند، از خود می‌پرسد آیا زری در رمان، خود سمین و یوسف همان جلال‌آل احمد نیست؟» به گمانم می‌شود گفت، کمتر کتابی ممکن است در میان خوانندگان، نویسندگان و منتقدان این‌گونه بخت‌یار باشد که سووشون بوده؛ و هم از این روست که نرگس آبی‌ار سراغ این اثر رفته و به فاصله دو ماه، دو قسمت از اقتباس این کارگردان از اثر سمین دانشور در یکی از سکوهای داخلی پخش شده است. به همین بهانه نگاهی دوباره خواهیم داشت به این اثر جاودانه در ادبیات داستانی ایران.

جزئیات زندگی ایرانی در استان فارس داستان با یک روایت جزنگ‌زار عروسی آغاز می‌شود. «آن روز، روز عقدکنان دختر حاکم بود...» حاکم برای دخترش مراسمی گرفته بود که حد و حساب نداشت و اکثر صف‌های شهر برای این روز تدارک دیده بودند که بیشتر آنها زیادی بود. یوسف و زهرا هم در این مراسم حضور داشتند. یوسف با دیدن این اوضاع طبق معمول شروع به نق زدن درباره اوضاع شهر می‌کند و می‌گوید: «مردم این شهر گرسنگی و بدبختی و نداری می‌کشند، ولی در یک روز کلی ولخرجی می‌کنند.» زری از یوسف می‌خواهد که باز شروع نکند و خودش را ناراحت نکند. معلوم است که یوسف قرار است معترض باشد و زری آرام‌کننده و آرامش‌دهنده.

ساختار داستان روی همین دو شخصیت استوار است؛ یکی که معترض است و دیگری که التیام‌دهنده.

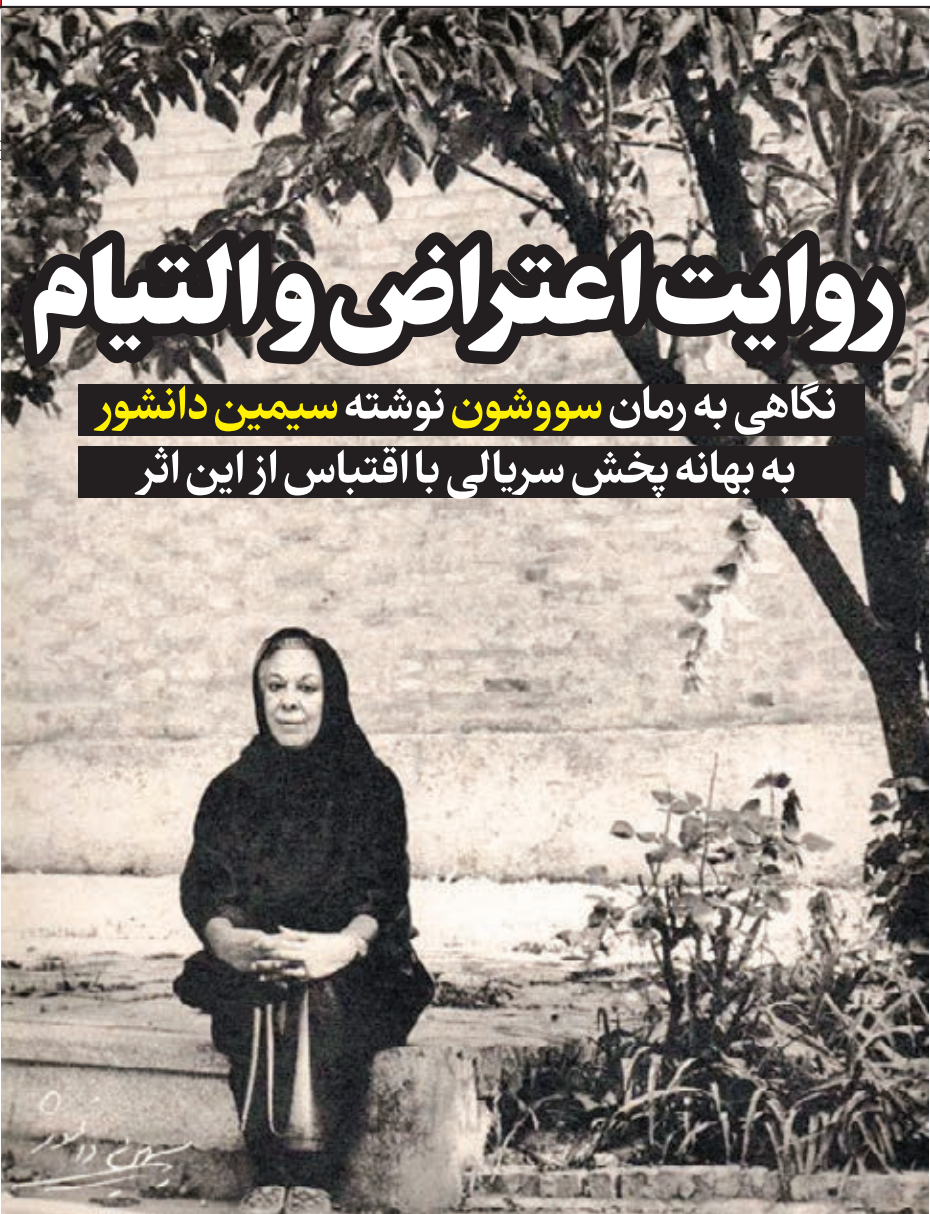
سویه‌های سووشون

این اثر از چند حیث می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد که به برخی از سویه‌ها در این متن اشاره می‌شود.

حیث تاریخی: داستان «سووشون» در دوران جنگ جهانی دوم و اشغال ایران توسط متفقین (به طور مشخص سال‌های ۱۳۲۰ خورشیدی به بعد) رخ می‌دهد. این دوره، دورانی پرآشوب و پراز ناامنی سیاسی و اجتماعی برای ایران بود. حضور نیروهای بیگانه، قطعی، نامنی و دخالت‌های خارجی در امور داخلی کشور از ویژگی‌های این دوره است. در داستان نمونه‌های بسیاری از ناامنی و قطعی و فساد آورده می‌شود. البته در این بخش هم انتقاداتی به سمین دانشور وجود دارد از جمله اینکه هوشنگ گلشیری در یادداشتی با عنوان «حاشیه‌ای بر رمان سووشون» که تابستان و پاییز ۱۳۷۲ از سوی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی منتشر شد، می‌نویسد: «دو واقعه تاریخی نبرد سمیرم (۱۳۲۲) و همگاری عشایر با انگلیسی‌ها (۱۳۲۳) یا یکدیگر ادغام شده، که تکنیکی متداول در خلق رمان (حتی رمان تاریخی) است. اما انطباق این دو رویداد، نویسنده را واداشته که واقعه سمیرم را به انگلیسی‌ها نسبت دهد؛ درحالی‌که این انتساب نادرست است. تعمیم تمایل سران عشایر به انگلستان در سال ۲۳ به ۲۲ باعث شده است تا شخصیت‌هایی که باید در دو

جبهه باشند، در یک جبهه قرار گیرند؛ مثلاً خانم عزت‌الدوله قاجاقی و پنهانی به عشایر اسلحه می‌فروشند، اما بیم دارد که از سوی حاکم شیراز که هم‌پیمان انگلیسی‌هاست، مجازات شود. اگر عشایر با انگلیسی‌ها همدست‌اند، ترس و پنهان‌کاری عزت‌الدوله غیرمنطقی است.» اما در کل، روایت تاریخی، بسیار نزدیک به شرایط آن روزگاری است که دانشور روایت کرده است.

حیث زنانه و خانوادگی: چند زن در ساختار این اثر حضور دارند و تأثیراتی می‌گذارند؛ هریک از این زنان می‌توانند نماینده بخشی از جامعه‌زنان ایران در آن روزگار باشند: نمونه‌هایی از فداکاری زنان ایرانی، نمونه‌هایی از کینه و حسادت؛ نمونه‌هایی از مبارزه و ایستادن

روایت اعتراضی والتیام

نگاهی به رمان سووشون نوشته سمین دانشور به بهانه پخش سریالی با اقتباس از این اثر

که آوارگی مادر یوسف محصول حضور او در زندگی پدر یوسف به عنوان معشوقه است. این‌زنان و زن‌ان دیگر؛ پخش قابل‌توجهی از زیست‌زنانه در «سووشون» را شکل و به مخاطب ارائه می‌دهند. اما زری، شخصیت اصلی داستان، در ابتدا زنی آرام و خانه‌دار است که دغدغه‌هایش بیشتر حول محور خانواده و روابط شخصی می‌چرخد. اما با مرگ یوسف (همسرش) و مواجهه با ظلم و بی‌عدالتی، تحولی عمیق در او رخ می‌دهد. او به تدریج به زنی مبارز و آگاه تبدیل می‌شود که در برابر ظلم سکوت نمی‌کند و به دنبال احقاق حق است. زری تا حد زیادی نماد زن ایرانی در آن دوره است. زنی که در عین حفظ نقش سنتی خود به عنوان همسر و مادر، در

صورت لزوم می‌تواند وارد عرصه اجتماع شود و برای دفاع از حقوق خود و دیگران مبارزه کند. او نمادی از مقاومت و پایداری زنان ایرانی در برابر سختی‌ها و ناملایمات است.

حیث سیاسی و اجتماعی: رمان «سووشون» به دقت شرایط سیاسی و اجتماعی ایران در دوران جنگ جهانی دوم را به تصویر می‌کشد. دانشور با هنرمندی، فضای ناامنی، ظلم و فساد حاکم بر جامعه را به خواننده منتقل و به نقش نیروهای خارجی و دخالت‌های آنها در امور داخلی کشور اشاره می‌کند. رمان با رعایت جزئیات رفتاری شخصیت‌ها و دقت در تصویرسازی فضایی روشن از دغدغه‌ها و آرزوهای مردم ایران در آن دوره ارائه می‌دهد.

سووشون

چاپ ۴۳

- نویسنده: سمین دانشور
- انتشارات: خوارزمی
- تعداد صفحه: ۳۰۷ صفحه
- قیمت: ۲۱۰ هزار تومان

می‌کردند به حد توان خود به یاری مظلومان بشتابند و بر ظالمان بنانزد. «**حیث داستانی و تکنیکی:** سووشون به دلیل روایت جذاب، شخصیت‌پردازی قوی، توصیفات دقیق و فضا سازی مناسب، داستان به خوبی می‌تواند خواننده را به خود همراه و او را در فضای داستان غرق کند.

نویسنده در این رمان از تکنیک‌های مختلفی مانند زاویه دید چندگانه، جریان سیال ذهن و توصیفات حسی برای انتقال بهتر مفاهیم و احساسات استفاده کرده است که می‌توان از این منظر رفتارهای زبانی و رفتارهای اجتماعی مردم شیراز در آن دوران را به خوبی احساس کرد.

حیث تأثیرگذاری بر آینده داستان نویسی: «سووشون» به عنوان یکی از مهم‌ترین رمان‌های تاریخ ادبیات ایران، تأثیر زیادی بر نویسندگان بعد از خود گذاشته است. این رمان، راه را برای پرداختن به مسائل اجتماعی و سیاسی در داستان‌ها باز کرد و نشان داد که می‌توان با استفاده از زبان هنر، به نقد قدرت پرداخت. همچنین، «سووشون» به ترویج نگاه زنانه در داستان نویسی کمک کرد و باعث شد تا زنان نویسنده بیشتری به این عرصه وارد شوند و داستان‌هایی با محوریت زنان خلق کنند.

حیث نمادگراییانه: در مقاله «جنبه‌های نمادین رمان سووشون» نوشته ابراهیم رنجبر آمده است که «سووشون یک رمان رمزی است و در دو لایه جریان دارد: لایه داستانی یا روانی؛ لایه رمزی یا تمثیلی. هدف رمان بازگوینی هنری و رمزی کودتای ۲۸ مرداد است. دانشور شخصیت‌های این رمان را از محیط خود انتخاب کرده و از جمع خصال چند شخصیت واقعی یک شخصیت داستانی ساخته است. در این رمان یوسف خان در عین حال که گرته‌برداری از خصال آل احمد است و همچنین با اشاراتی حساب شده، برخی خاطرات تاریخی و اساطیری متعلق به شخصیت‌هایی چون حبیبی نبی و یوسف بن یعقوب و سیاوش و سهراب پسر رستم را احیا می‌کند، رمزی از مصدق است. زری از دیدگاهی رمزی از ایران و از دیدگاهی دیگر نمادی است از زنان ایرانی با آداب و فرهنگ خاص شیرازی. عزت‌الدوله رمزی است از زاهدی پس از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ و تصدی ریاست دولت پس از مصدق. می‌توان ابوالقاسم خان را شیخی از قوام السلطنه تلقی کرد. حمیدخان نماینده تپیی است که از آن آل احمد به غریب‌زگان تعبیر کرده است. زنگر، رمزی است از استعمار اقتصادی و نظامی غرب. می‌توان دختر حاکم را نماد ایران و اسب و زمرد را نمادی از خاصه‌های ایرانی دانست.»

و به تعبیری دیگر می‌توان این گونه هم شخصیت‌ها را واکاوی کرد:

یوسف: نماد مردانگی، شجاعت و ایستادگی در برابر ظلم است. او حاضر نیست در برابر زورگونی تسلیم شود و برای دفاع از حقوق مردمش جان خود را فدا می‌کند.

زری: همان‌طور که ذکرش آمد نماد زن ایرانی است که در عین حفظ نقش سنتی خود، می‌تواند به زنی مبارز و آگاه تبدیل شود. «عزیز» نماد فرصت‌طلبی و سودجویی در شرایط بحرانی و «خان» نماد سنت‌های پوسیده و تفکرات عقب‌مانده است.

در این میان اما عبدالعلی دستغیب هم نکته جالبی را مطرح می‌کند، او نگاه متفاوتی به یوسف دارد و می‌نویسد: «شخصیت یوسف شخصیتی منفرد است که مبارزه او ریشه‌ای نیست و به سوی دگرگونی اساسی گام برنمی‌دارد؛ بلکه یادآور منش عیاران است که تلاش

رها شود و این نگاه باید به یک فرهنگ تبدیل شود.

در ادامه کارشناس اداره کل منابع طبیعی و آب‌خیزداری استان زنجان به کاشت گونه‌های مرتعی و درختان بومی نیز در منطقه معدن دوران اشاره کرد و گفت: در

محدوده معدن دوران، نهال‌های ارس و زالزالک غرس شدند. این گونه‌ها، بومی و مقاوم هستند و می‌توانند نقش مهمی در تثبیت خاک و بازسازی اکوسیستم منطقه ایفا کنند.

احد خطیبی یادآور شد: احیا و بازسازی معدن، یکی از پروژه‌های مهم اداره منابع طبیعی است و ما تلاش می‌کنیم با مطالعات دقیق و کارشناسی، بهترین گونه‌های گیاهی را برای هر منطقه انتخاب کنیم.

از دیگر نمونه‌های موفق در حوزه بازسازی، اقدامات انجام‌شده در معدن سنگ آهن مروارید یک است. بهربردار این معدن، درباره تجربه خود می‌گوید:

ما حدود دو سال است که به‌صورت مستمر اقدامات محیط‌زیستی انجام می‌دهیم. ظرفیت محل دیوی معدن که تکمیل شده بود، با همکاری منابع طبیعی احیا شد. در این زمین، بذریابی انجام دادیم تا گیاهان مرتعی رشد کنند. بایک امامی با بیان اینکه علاوه بر

این گیاهان هستیم. در آینده نزدیک این پوشش گیاهی از تخریب خاک جلوگیری خواهد کرد.

این نماینده با بیان اینکه فعالیت معدنی نباید تنها به استخراج محدود بماند، عنوان کرد: احیا باید همزمان با عملیات معدن‌کاری منطقه هستند، با نظارت زمین بعد از برداشت نباید به حال خود

بازسازی و احیا محیط بخش مهنی‌از فرآیند کار ما است.

وی ادامه داد: پنج هکتار از محدوده معدن بعد از پایان عملیات برداشت، به‌صورت عمو می اداره کل منابع طبیعی و آب‌خیزداری استان زنجان گفت: ما پس از اتمام برداشت مواد معدنی، بلافاصله با همکاری منابع طبیعی استان وارد مرحله بازسازی شدیم.

بهترین گونه‌های گیاهی را برای هر منطقه انتخاب شود.

با توجه به نقش حیاتی عرصه‌های طبیعی در پایداری اکولوژیکی و تأمین منابع حیاتی، چون آب، هوا و تنوع زیستی، مدیریت معادن باید به گونه‌ای باشد که پس از پایان استخراج، فرآیند احیا و بازسازی بلافاصله آغاز شود. بر اساس قوانین جاری کشور از جمله ماده ۲۴ قانون معادن، بهره‌برداران موظف‌اند پس از اتمام عملیات معدنی، محدوده فعالیت را به وضعیت قابل قبول بازگردانند و برای این منظور نیز باید ضمانت‌نامه‌ای در اختیار دستگاه‌های متولی قرار دهند.

فعالیت‌های معدنی همواره در کنار فرصت‌های اقتصادی، تهدیدهایی جدی برای محیط زیست و منابع طبیعی به‌دنبال دارند. تخریب پوشش گیاهی، فرسایش خاک، برهم خوردن تعادل اکوسیستم‌ها و آسیب به ذخایر ژنتیکی منطقه، بخشی از آسیب‌هایی است که اگر بدون برنامه‌ریزی برای احیا و بازسازی رها شود، خسارت‌های جبران‌ناپذیری به طبیعت وارد خواهد کرد.

در کنار کل منابع طبیعی و آب‌خیزداری استان احیا و بازسازی معادن را به‌عنوان یکی از مأموریت‌های اصلی خود در دستور کار قرار داده است. در سال‌های اخیر، تلاش شده تا با همکاری بهره‌برداران و مشارکت مردم محلی، مناطق تخریب‌شده به طبیعت بازگردانده شوند.

معاون حفاظت و امور اراضی اداره کل منابع طبیعی و آب‌خیزداری استان زنجان، ضمن تأکید بر اهمیت احیا و بازسازی معادن اظهار داشت: احیا و بازسازی معادن، تنها یک اقدام فنی نیست که بعد از پایان عملیات برداشت انجام شود. این کار، یک مسئولیت اجتماعی است که باید از همان ابتدای فعالیت‌های معدنی در دستور کار قرار گیرد.

مالک اژدر افشاری تصریح کرد: زمین‌هایی که بهره‌برداری معدنی در آن‌ها انجام می‌شود، سرمایه طبیعی کشور هستند و نباید پس از پایان کار، به حال خود رها شوند. اصلاح آسیب‌هایی که به خاک، پوشش گیاهی و محیط

پروانه سهرین بیگلر-زنجان/ اداره کل

منابع طبیعی و آب‌خیزداری استان، احیا و بازسازی معادن را به‌عنوان یکی از مأموریت‌های اصلی خود در دستور کار قرار داده است. در سال‌های اخیر، تلاش شده تا با همکاری بهره‌برداران و مشارکت مردم محلی، مناطق تخریب‌شده به طبیعت بازگردانده شوند.

در اهمیت احیا و بازسازی معادن باید گفت احیا و بازسازی معادن، تنها یک اقدام فنی نیست که بعد از پایان عملیات برداشت انجام شود. این کار، یک مسئولیت اجتماعی است که باید از همان ابتدای فعالیت‌های معدنی در دستور کار قرار گیرد.

زمین‌هایی که بهره‌برداری معدنی در آنها انجام می‌شود، سرمایه طبیعی کشور هستند و نباید پس از پایان کار، به حال خود رها شوند. اصلاح آسیب‌هایی که به خاک، پوشش گیاهی و محیط زیست وارد شده، یک وظیفه انسانی و اخلاقی است. اگر می‌خواهیم منابع را سالم به نسل‌های آینده تحویل دهیم، باید احیا و بازسازی را جدی بگیریم.

یکی از نمونه‌های موفق این اقدامات، مربوط به معدن دوران است و در این معدن پنج هکتار از زمین‌های تخریب‌شده تحت عملیات احیا قرار گرفته است. در استان زنجان تاکنون عملیات احیا و بازسازی در هفت معدن واقع در شهرستان‌های زنجان، ابهر، خداآینده و ماه‌نشان انجام شده است.

تمام این عملیات‌ها به‌صورت بیولوژیک و با روش‌هایی همچون بذریابی و کاشت گونه‌های بومی صورت گرفته تا اکوسیستم منطقه به حالت طبیعی بازگردد.

بیا کاشت گونه‌های مرتعی و درختان بومی در منطقه برخی از معادن: در محدوده این معدن نهال‌های ارس و زالزالک غرس شدند. این گونه‌ها، بومی و مقاوم هستند و می‌توانند نقش مهمی در تثبیت خاک و بازسازی احیا و بازسازی معادن، یکی از طرح‌های مهم اداره منابع طبیعی است و لازم است تا با مطالعات دقیق و کارشناسی،